

ИНОВАЦИОННАТА СТРАТЕГИЯ И КОНКУРЕНТНИТЕ ПОЗИЦИИ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Проф. д-р ик. н. Румен ГЕОРГИЕВ

Стопански факултет, СУ „Св. Климент Охридски“,
Международно висше бизнес училище
E-mail: prof@rgeorgiev.com

Гл. ас. д-р Милен ВЕЛУШЕВ

Стопански факултет, СУ „Св. Климент Охридски“
E-mail: mvelushev@feb.uni-sofia.bg

Резюме: *Днес повече от всякога се налага, България да намери своето място в икономическата структура на Европейския съюз. Предвид желанието за интензифициране на икономическия растеж, Съюзът поставя пред членовете си задачата да открият онези предимства, които ще им позволят да се специализират в производството на стоки и услуги с висока добавена стойност. Тази специализация ще фокусира усилията на всяка страна за култивиране на собствените сравнителни предимства, а предпочитаният инструмент е парадигмата на иновациите. За да отговори на това предизвикателство, България създава „Иновационна стратегия за интелигентна специализация“ през 2014 г. Целта на това изследване е да изясни доколко тази Стратегия отразява реалните възможности на местната икономика да повиши добавената стойност посредством иновации в конкретни, посочени в горния документ, технологични области. Резултатите разкриват, че авторите на Иновационната стратегия не са следвали логиката на Европейската комисия и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) за идентифициране на икономическите дейности, които имат реален потенциал като сравнителни предимства и ключови компетентности и, респективно, където може да се очаква най-бърз и устойчив прираст на добавена стойност чрез внедряване на иновации. Поради това и нейната роля в икономическата политика на страната е силно занижена.*

Ключови думи: *иновации, иновационна стратегия, интелигентна специализация, национална конкурентоспособност, сравнителни предимства, ключови компетентности.*

JEL: M21, O31, O47, P52.

1. Въведение

Изминаха четири години от приемането на Иновационната стратегия за интелигентна специализация (ИСИС) 2014–2020 и остават две години до крайния срок за постигане на зададените в нея цели. Стратегията не се споменава често в публичното пространство и данните за изпълнението ѝ са повече от оскъдни. Органът, който според сайта на Министерския съвет¹ координира изпълнението на ИСИС, разглежда годишни доклади за изпълнение на ИСИС, предлага промени в приоритетните технологични области на иновационната стратегия и приема набор от дейности за осигуряване на изпълнението на ИСИС, е Съветът за интелигентен растеж. На сайта е посочен съставът на този Съвет за интелигентен растеж и са описани функциите му, но единствените предоставени документи се отнасят до учредяването му през 2015 г. и определянето на неговия състав през 2017 г. Няма публично достъпни данни за Правилник за работа, работни програми и отчети за изпълнение на тези работни програми. Ето защо настоящият анализ на съдържанието на ИСИС си поставя за цел да изясни дали съществуващата Иновационна стратегия може да се използва като отправна точка за решаване на проблемите по повишаване на добавената стойност и определяне на необходимия за това набор от приоритети за интелигентна специализация в близките години. За да се постигнем тази цел, ще разгледаме подходите и концепциите за създаване на иновационни стратегии на Европейския съюз и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, ще обработим необходимите емпирични данни за позицията на българската икономика на международните пазари и ще ги подложим на анализ, в опит да разберем на какви предимства може да разчита сега и в бъдеще в конкурентоспособността си страната ни.

2. Осъзнатата необходимост от иновации

Генералният директорат за изследвания и иновации (Innovation Union Competitiveness..., 2011) констатира, че въпреки че, разполага с иновационен потенциал, Европейският съюз не успява да го използва пълноценно и затова изостава в иновациите от развити държави като САЩ и Япония. В указанията към страните-членки обаче Директоратът не дава подробности, как трябва да изглежда и какво трябва да съдържа иновационната им стратегия извън общите указания, (1) че насърчаването на изследванията и иновациите е ключов инструмент за подобряване на конкурентоспособността и създаване на работни места, (2) че политиките и инстру-

¹ http://saveti.government.bg/web/cc_1501/1

ментите трябва да са достатъчно дългосрочни и трябва да предвиждат експлоатация на съществуващи или нови силни страни в рамките на ЕС (интелигентна специализация), (3) че иновационната политика трябва да е съобразена с широкото разбиране за иновацията като продукт, процес или организационна промяна, (4) че публичните инвестиции в изследвания и иновации трябва да стимулират частните инвестиции, (5) че финансирането на изследвания ще е поставено на конкурентни начала и резултатът от изследвания с публични средства ще може да бъде експлоатиран от частния сектор, а изследователската кариера трябва да стане достатъчно атрактивна, като се предлагат материални и нематериални условия, способни да привлекат водещи международни изследователи, (6) че ще се създадат такива инструменти и политики, които да осигурят достатъчно предлагане на висококвалифицирани специалисти в областта на точните науки и аналитичното мислене, (7) че партньорствата между изследователски институти, висши училища и бизнеса на всякакво ниво ще се насърчават активно, (8) че ще се създават условия за насърчаване на частните инвестиции в изследователска, развойна дейност и иновации, (9) че публичната подкрепа на изследванията и иновациите в бизнеса е опростена, леснодостъпна и висококачествена, (10) че самият публичен сектор е двигател за иновации при доставката на публични услуги.

В резултат от тези политики трябва да се постигнат целите на „Европа 2020“, а именно 75% от населението между 20 и 64 години да е заето, 3% от Брутният вътрешен продукт (БВП) на ЕС да бъде инвестиран в изследователска и развойна дейност, да бъде постигната целта 20/20/20 за климата и енергията², намаляване на процента напуснали училище под 10%, поне 40% от хората между 30 и 34 години да имат висше образование и поне за 20 млн. души да бъде елиминиран рискът от бедност. В тази връзка на България са поставени специфични цели, а именно до 2020 76% от хората между 20 и 64г. да са заети, 1.5% от БВП да се инвестира в изследователска и развойна дейност, да се намали с 20% количеството парникови газове сравнено с нивата от 1990г., делът на енергия от възобновими източници да стане 16%, ефективността на използване на енергията да се повиши с 16.9%, процентът преждевременно напуснали училище да стане 11%, 36% от хората между 30 и 34 години да имат висше образование и застрашените от бедност да намалеят с 260 000 души. Въпреки множеството документи, изготвени от различни институции на Европейския съюз и свързани с нуждата от иновационна стратегия за всяка страна-членка, няма създаден универсален формат, по който страните-членки да съставят

² Става въпрос за поставената цел от европейските лидери през 2007 г. до 2020 г. да бъде постигнато 20 процентно намаление на парниковите газове, в сравнение с нивата от 1990г., 20% от енергията да се произвежда от възобновими източници и да бъде постигнато увеличение с 20% на ефективността на използване на енергията.

инвестиционните си стратегии и така да се максимализира ефективността на изготвените стратегии.

Най-ясното и систематично указание за съдържанието на подобна стратегия е Иновационната стратегия на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) от 2010 г. (The OECD Innovation Strategy..., 2010), която цели да създаде правила за преодоляване на ниския икономически растеж, повишените нива на безработица и растящата задължнялост на страните от ОСИР чрез идентифициране на ефективно използване на иновациите като източник за повишаване на националната производителност и растеж. През 2015 г. ОИСР изоставя думата „стратегия“ и създава нов документ, наречен „Императивът на иновацията“ (OECD, The Innovation Imperative..., 2015), представляващ усъвършенствана версия на Инвестиционната стратегия от 2010 г. Според Иновационната стратегия на ОИСР иновациите са основната причина за нарастването на производителността на труда в развитите страни, за създаване на работни места и представляват най-ефективният способ за постигане на устойчиво развитие.

3. Технология на растежа чрез иновации

В двата документа ОИСР представя гледната точка на съвременните развити държави, че „...Иновацията рядко се създава в изолация, това е един високо интерактивен и мултидисциплинарен процес, включващ сътрудничеството на растяща и разнообразна мрежа от заинтересовани лица, институции и потребители...“ (The OECD Innovation Strategy... 2010, стр. 10) и че иновацията, способстваща икономическия растеж, означава едновременно съществуване на съвпадащи търсене на стоки и услуги с висока добавена стойност, от една страна, и предлагане на тези продукти, от друга. Тоест иновационната стратегия и най-вече императивът на иновацията според ОИСР не означава просто осигуряване на финансиране за изследователската и развойна дейност на фирмите, а създаване на общо подобрене в системата за създаване на иновации чрез идентифициране и отстраняване на слабостите ѝ. Стратегията на ОИСР идентифицира компонентите на тази система като: а) наличие на квалифицирана работна ръка; б) насърчаваща внедряването на нови технологии бизнес среда; в) ефективна система за генериране и разпространение на знания; г) политики, насърчаващи иновациите и предприемачеството и активно управление и д) контрол върху изпълнението на публичните политики за насърчаване на иновации.

Процесът на превръщането на идеи в иновации изисква изграждане и привеждане в действие на сложна система от дейности, включващи организационни промени, обучение, дизайн, изпитания, маркетинг и т.н. Все по-често иновативните фирми изобщо не извършват изследователска и развойна дейност, а създават висока добавена стойност чрез въвеждане

на технологични и нетехнологични промени и иновации. Затова те използват външни знания, добити по линия на партньорства, алианси или чрез аутсорсинг на изследователска и развойна дейност. Зараждат се пазари на знание, където нови технологии търсят комерсиализация. Това означава, че е нужна публична политика по отношение на тази сложна система за генериране и реализиране на иновации. Публичната политика следва да подтиква фирмите да навлизат в такива нови индустрии (браншове), в които е възможно да се постигне по-висока производителност, отколкото в условията на по-ниско продуктивните сегменти и отрасли, в които те понастоящем работят. Чрез нея трябва да се осигури среда, в която фирмите да могат да осъвременяват конкурентните си предимства в отделните отрасли и вериги за създаване на стойност чрез въвеждане на по-авангардни технологии и проникване в по-напредналите сегменти. Стратегията на ОИСР (The OECD Innovation Strategy..., 2010) извежда основните принципи на тази политика:

1. Създаване на иновационни способности посредством подходящи образователни и обучителни системи, чрез които да се разпространяват знания и умения, необходими за генериране на иновации.

2. Създаване на условия за иновации чрез стимулиране на конкуренцията и предприемаческата култура, съчетани с ефективни капиталови пазари и наличие на инструменти за финансиране на нови фирми, особено такива, създаващи и асимилиращи иновации.

3. Създаване и прилагане на знания посредством изграждане на модерна и солидна инфраструктура, основана на знанието и на необходимата регулаторна рамка, която да осигури създаване на нови технологии или тяхното асимилиране.

4. Използване на иновации за разрешаване на глобални и социални предизвикателства.

5. Подобрене на управлението и измерването на ефекта от проиновационните политики.

Според авторите на стратегията тези пет принципа за създаване на иновационна политика в областта на иновациите определят и набора от показатели за измерване успеха на успешната политика в областта на иновациите.

Става ясно, че създаването на ефективна иновационна политика не означава просто фокус върху стимулиране на предлагането чрез насърчаване на фирмената изследователска и развойна дейност изобщо, а основната ѝ цел трябва да е внедряването на иновации, които ще подобрят живота на индивидите и на обществото като цяло. Тоест успешната система за насърчаване на иновации е тази, която стимулира потребителските предпочитания към стоки с по-висока добавена стойност. Формулирането на подходящи политики за усъвършенстване на потребителското търсене, заедно с политики за насърчаване на иновации, които да задоволяват нуждите на потребителите, представлява създаване на условия за добродете-

лен кръг на иновациите – сътрудничеството между потребители и производители с цел по-пълното задоволяване на потребностите води до ефективност или използване на производствените фактори, търсене на сложни стоки с висока добавена стойност, създаване на нови потребности и допълнително платежоспособно търсене. Такава система от политики обаче изисква приоритизиране на стратегическите решения и правила за недопускане на съществено разминаване (разнопосочност) между цели и стратегии за конкурентоспособност на фирмите и на произвежданите от тях стоки и услуги и целите и оценките на националната конкурентоспособност. Ежегодните данни от Глобалния доклад на Световния икономически форум (*WEF*) по конкурентоспособността показват, че проблемът с хронично ниската конкурентоспособност на българските фирми и техните стоки е основен проблем на повишаването на общата ефективност и жизненото равнище в страната. Фирмената и стоквата конкурентоспособност са в основата на националната конкурентоспособност с оглед повишаване качеството на живот на населението и напредъка на страната (Георгиев, 2017).

4. Приоритетни области на иновационната стратегия на България

Стратегията на ОИСР е отразена в иновационната стратегия на някои страни от Европейския съюз, като с нейна помощ са определени приоритетните области за интелигентна специализация. Нашата ИСИС не следва тези стратегии. При анализа на ИСИС се открояват няколко слабости в допуснатите предпоставки за създаване на иновационната стратегия, които пречат за постигане на декларираните в заглавието цели, а именно:

1. Заинтересованите страни от интелигентна специализация са определени като политици и индустрия, а регионалните стратегии имат ограничено значение (ИСИС, вариант 2017).

2. Поставя акцент при изграждане на интелигентна специализация не върху усъвършенстване на потребителското търсене и стимулиране на подходящо предлагане, а върху създаването на различни по характер клъстери, най-вече хоризонтално и географски ориентирани, въпреки че подобна предпоставка не е идентифицирана като определяща в авторитетните изследвания. В иновационната стратегия на ОИСР и в Иновационния съюз (*Innovation Union ...*, 2011) на Генералния директорат се говори за клъстери с иновационен характер, които биват технологични, конкретно тези в автомобилния и в ИТ сектора, и клъстери, концентрирани около квалифицирана работна ръка като тези в областта на медицинските технологии.

На база на тези предпоставки ИСИС дефинира инструментите за интелигентна специализация като: привличане на водещи инвеститори във високотехнологични производства; развитие на научноизследователската

и иновационна инфраструктура, включително и ИКТ инфраструктура; подобряване качеството на работната сила – подготовка на кадри, необходими за индустрията, чрез увеличаване броя на изучаващите инженерни науки, софтуерни науки, задържане и привличане на таланти, въвеждане на дуалната система за обучение; технологична модернизация в производствения сектор, използваща ресурсоефективни/безотпадни технологии, намаляващи замърсяването при източника, намаляващи въглеродните емисии; вътрешно-фирмени подобрения на производителността, базиране на нови техники на управление и въвеждане на нови бизнес модели; въвеждане на високотехнологични елементи и интензивни на знания бизнес услуги в традиционни производства и услуги; стимулиране на интернационализация на предприятията за навлизане на международни пазари; намаляване на административната тежест чрез по-ефективно електронно правителство.

Трябва да се отбележи, че някои от инструментите, упоменати в иновационната стратегия, например привличане на водещи инвеститори, са пожелателни, защото, въпреки че преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) са идентифицирани като основен двигател на растежа, не са предвидени конкретни цели и стъпки по привличането им. Прави впечатление, че като иновации се представят и основни механизми на работещите пазарни икономии за минимизиране на трансакционни разходи и интернализация на външни ефекти като създаването на ефективно електронно правителство.

При обсъждане на секторната специализация, като индустрии с потенциал при средно- и високотехнологичните производства на стоки са открити лекарствените средства, компютърната и комуникационната техника, машини и оборудване и метални изделия, а в производството на услуги тези в областите на информационните технологии, далекосъобщенията и информационните услуги. Това е направено, като са анализирани „сравнителните конкурентни предимства или производствената и експортната специализация на българските производства“ (Иновационната стратегия..., стр. 23) чрез използване на „методологията на Баласа“ (Иновационната стратегия..., стр. 23). Така са идентифицирани 85 продуктови групи с конкурентни предимства, които обхващат 79.5% от българския износ през 2012 г. и 76% през 2011 г.

В резултат на оскъден аналитичен материал, демонстриращ агломерацията на средно- и високотехнологичните производства на стоки и услуги, Стратегията заключава, че регионалната интелигентна специализация на шестте географски региона на страната трябва да има следните приоритети:

Таблица 1

Регионална интелигентна специализация според Иновационната стратегия за интелигентна специализация на България

СЗР	СЦР	СИР
Мехатроника и чисти технологии	Мехатроника и чисти технологии	Мехатроника и чисти технологии
Здравословен начин на живот и биотехнологии	Здравословен начин на живот и биотехнологии	Здравословен начин на живот и биотехнологии
Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии	Информатика и ИКТ	Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии
ЮЗР	ЮЦР	ЮИР
Информатика и ИКТ	Информатика и ИКТ	Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии
Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии	Мехатроника и чисти технологии	Мехатроника и чисти технологии
Здравословен начин на живот и биотехнологии	Здравословен начин на живот и биотехнологии	Здравословен начин на живот и биотехнологии

Източник: Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г.

За да убедят читателя, че съществуват предпоставки за подобна специализация, авторите на ИСИС оценяват потенциалните сфери за иновационно развитие на базата на нарочно създаден метод, включващ количествени и качествени показатели. Методологията на оценката, източникът на изходни данни, както и критериите за анализ на резултатите не са посочени в стратегията. Единственото, което е включено в ИСИС, е таблица с резултати от прилагането на оценката и обяснението, че са изолирани 21 икономически дейности, които „... се разглеждат като отправна точка за идентифициране на технологични области за интелигентна специализация. Логиката на идентификацията е откриването/определянето на пресечна точка между група от икономически дейности и услуги и областите на науката, в които са съсредоточени (или следва да бъдат съсредоточени- б.а.) разходите на държавата и бизнеса за научноизследователска и развойна дейност...“ (ИСИС, вариант 2017г., стр. 68). Идентифицираните по този начин технологични области за специализация са:

1. Мехатроника (механика, електроника, софтуер, системи за управление) и чисти технологии (електромобилност, горивни клетки, водородно общество).

2. Информационни и комуникационни технологии – Приложна информатика (софтуер).

3. Биотехнологии (хранителни продукти, парфюмерия и козметика, хартия, картон, опаковки).

4. Нанотехнологии (медицина, електроника, нови продукти, текстили и облекло, козметика).

5. Творчески индустрии, в т.ч. културни (Производство на филми и телевизионни предавания, създаване и излъчване на радио- и телевизионни програми, звукозаписване и издаване на музика).

6. Фармация.

7. Хранително-вкусови технологии (екологично чисти продукти).

Тези седем технологични области се групират в четири тематични области:

1. Мехатроника и чисти технологии;

2. Информационни и комуникационни технологии и информатика;

3. Индустрия за здравословен живот и Биотехнологии;

4. Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии.

Става ясно, че в първата област „Мехатроника и чисти технологии“ желанието е за специализация в производство на детайли и компоненти за мехатронни системи, машиностроене в областта на транспорта и енергетиката, инженеринг, автоматизирано управление на производството, автономни енергийни системи, роботика, производство на високотехнологични продукти включително за аерокосмическата индустрия, биомехатроника, интелигентни системи, чисти технологии в областта на транспорта и енергетиката и безотпадни технологии. Във втората област „Информационни и комуникационни технологии и информатика“ специализацията трябва да е в проектиране на интегрални схеми без наличие на производствен капацитет (fabless), развлекателни и образователни игри и софтуер за враждане или фърмуер, големи данни, облачни и технологии за създаване на виртуални суперкомпютри (grid computing), безжични комуникации, създаване на уеббазирани приложения, ИКТ за аутсорсинг. В третата област „Индустрия за здравословен живот и Биотехнологии“ се включват методи за чисто производство, съхранение, преработка и достигане до крайния потребител на специфични български съставки, средства и продукти, производство на специализирани храни и напитки (бебешки и детски, „космически“ храни), производство на инструменти, оборудване, консумативи за медицинска и дентална диагностика и терапия, персонална медицина, диагностика и индивидуална терапия, лечебни и лекарствени форми и средства, медицински и лечебен туризъм, нанотехнологии в услуга на медицината, биотехнологии с пряко приложение за здравословен начин на живот, устойчиво ползване на речни и морски ресурси, зелена икономика. Четвъртата област „Нови технологии в креативните и рекреативните технологии“ събира културните и творческите индустрии, компютърни и мобилни приложения и игри, алтернативен и екстремн туризъм и спорт, и производство на стоки и съоръжения с пряко приложение в тези сфери.

5. Разкрити сравнителни предимства по групи стоки на българската икономика

Така определени, приоритетите на ИСИС всъщност описват цялата структура на високотехнологичните дейности на всяка една развита икономика. Няма да се спираме на валидността и необходимостта на предвидените политики и инструменти за постигане на интелигентна специализация по така изяснените тематични области. Самата ИСИС не дава методология за анализ на ефективността на приложение на инструментите за въздействие. Затова смятаме, че е логично да разгледаме прогреса на България в посока интелигентна специализация, като използваме за отправна точка указанието на Генералния директорат за изследвания и иновации, дадено в Доклада за конкурентоспособността на Иновационния съюз, а именно, че интелигентната специализация е „...динамичен и предприемачески процес за идентифициране и изграждане на сравнителни предимства в науката и технологиите...“ (Innovation Union..., 2011, стр. 440), който изисква подбор на областите, в които да се насочват наличните, оскъдни по дефиниция, ресурси. Подчертаваме, че става дума за предимства в науката и технологиите, ориентирани не към развитието на Европейския съюз изобщо, а към реализирането на цели, формирани от страните членки и Общността посредством категориите на дългосрочния растеж на тяхната собствена факторна производителност.

Става ясно, че според Европейската комисия интелигентната специализация би трябвало да се отрази на сравнителните предимства на страната на международните пазари, тоест е императивно и целите, и резултатът на иновационната стратегия да се анализират чрез промяната в сравнителните предимства на стоково (продуктово) ниво. Тази теза е достатъчно валидна, въпреки че понастоящем съществуват и по-усъвършенствани индикатори за специализация в производство на сложни стоки с висока добавена стойност като индикаторите *PRODY* и *EXPY* (Hausmann, Rodrik, 2007), широко използвани при оценката на интелигентната специализация на страните от ОИСР. Факт е, че основен компонент на тези индикатори отново е индексът „Разкрити сравнителни предимства“ (РСП), ето защо смятаме, че калкулирането на РСП и на относителните дялове на конкретната стока в общия износ на страната ще има подобна на тези индикатори познавателна стойност. Като използвахме базата данни *Comtrade* на ООН³, съставихме индекси за Разкрити сравнителни предимства⁴ на търгу-

³ <https://comtrade.un.org/>

⁴ Индекс на Баласа – РСП = $\frac{E_{ip}}{\frac{\sum E_{ip}}{\sum E_{wp}}}$, където E_{ip} – износ на стока p на страна i ,

$\sum E_{ip}$ – общият износ на страна i , E_{wp} – износ на стока p на всички страни в света и $\sum E_{wp}$ – общият износ на всички страни в света.

емите стоки, разпределени в групи, агрегирани до втория знак в Хармонизираната система⁵ и индекси на РСР за търгуемите услуги, агрегирани до първи знак в класификацията *Extended Balance of Payments Services classification (EBOPS)* на ООН. Изхождаме от принципа, че всяка търгуема стока, която е конкурентоспособна на световния пазар, неминуемо е конкурентоспособна (производствено ефективна) на вътрешния пазар на страната на произход. За да се ориентираме в специализацията на България в общата картина на Европейския съюз, съставихме същите индекси за агрегата ЕС27⁶. Последната година с налични данни в базата данни *Comtrade* е 2016 г., като тя не е пълна, защото липсват данните за търгуемите стоки на ЕС 28 и за търгуемите услуги и на България, и на ЕС 28. Така че годините, за които са направени изчисленията, са първата и последната година на предходния програмен период за Европейските фондове 2007–2013 г., както и най-късната година от настоящия програмен период, за която съществуват данни. Обвързването на резултатите от иновационната стратегия на България с Европейските фондове не е самоцелно, защото според ИСИС (ИСИС, вариант 2017, стр. 113) финансирането на иновациите във всички тематични области ще бъде по линия на оперативните програми на Европейския съюз и национално ко-финансиране, ограничено до „Дейности, водещи до ефективни сътрудничества наука-бизнес“. Получените от обработката данни могат да се видят в Приложение 1.

При анализа на резултатите се открояват следните особености:

1. В периода 2007–2016г. България запазва или повишава устойчивите си сравнителни предимства в производството на месо, продукти от животински произход, подправки, житни растения, маслодайни семена, плодове, хранителни продукти от плодове, захарни изделия, продукти от какао, брашно, нишесте, тютюн, инертни строителни материали, руда, торове, етерични масла, дървен материал и въглища, изкуствени влакна, облекло, обувки, керамични и стъклени изделия, мед, алуминий, олово, цинк, мебели, спални артикули, осветителни тела, играчки, артикули за забавление и спорт.

2. Отношението на стойността на търгуемите стоки, в чието производство България има традиционни сравнителни предимства към стойността на общия износ на страната, спада, като от над 50% през 2007 г. става 40% през 2016 г.

3. Разкритите сравнителни предимства на България при търгуемите стоки съществено се различават от тези на Европейския съюз изобщо. Докато специализацията на България е стабилно ориентирана към ниска и средна степен на обработка на суровини и материали и изделия на традиционното производство като облекла, обувки, мебели и спални артикули и жп превозни средства и сигнализационни устройства, специализацията на ЕС 27 е в по-сложните стоки с по-висока степен на обработка като

⁵ Тоест тарифната номенклатура на Световната митническа организация.

⁶ ЕС 28 без данните за България.

продукти на химическата индустрия, произведения на издателства, бижутерия, инструменти, парни котли, турбини, двигатели с вътрешно горене, реактивни двигатели, хидравлични двигатели, помпи, компресори, пещи, домакински уреди, специализирани машини за различни производства, селскостопански машини, електронни машини, разни елементи и детайли за машини, автомобили и други МПС, оптични и измервателни уреди, оръжия и произведения на изкуството.

4. Относителните тегла на повечето пера с РСР в износа на България превишават относителните тегла на същите пера в общия износ на ЕС, като това са предимно пера, свързани с ресурсната надареност или географското местоположение, както и продукти на традиционната индустрия: продукти от животински произход, житни растения и продукти от тях, тютюн и продукти от него, минерални горива и масла, руди, торове, дървен материал, керамични продукти, стъкло и стъклени продукти, мед, алуминий, олово, цинк, облекло, обувки, мебели и играчки.

5. Прави впечатление, че за перата, предполагащи сложност на продукцията в технологичните области „Мехатроника“, „Нанотехнологии“ и „Биотехнологии“ като производство на органични химически продукти, на хартия и изделия от хартия и картон, производство на инструменти, машини, апарати и механизми, транспортни средства, въздухоплаване и космонавтика, корабоплаване, измервателни, контролиращи и прецизиращи инструменти и апарати, страната няма Разкрити сравнителни предимства, а делът на тези пера в общия износ на България е значително под този на ЕС изобщо. Нещо повече, според данните за България РСР на тези групи стоки не показват тенденция на нарастване, а относителният им дял в общия износ е приблизително константен. Изключение прави перото електрически машини, апарати и електроматериали, където страната отново няма РСР, но чийто относителен дял се е удвоил в рамките на изследвания период и е достигнал дела на това перо в общия износ на ЕС.

6. РСР при услугите показват устойчивост в сферите на транспорта, комуникациите, информационните, личните, културните и рекреационни услуги и са общи за целия Европейски съюз. Интересен е фактът, че както РСР са общи, така и делът на тези пера в общия износ на услуги е приблизително еднакъв за България и за ЕС 25. Смятаме, че този ефект се дължи на Принципа за свободно движение на хора, стоки и идеи.

7. Характерно за България, РСР са Пътуванията, като това перо заема около половината от всички приходи от износ на услуги. За съжаление тенденцията на индекса е към спадане, а относителният дял на перото към общия износ намалява, тоест съществува тенденция това конкретно РСР да намалява.

8. Обсъждайки разликите в структурата на относителните дялове, може да се направи заключение за потенциал (нарастващо РСР и недостигнато средното за ЕС ниво на относителния дял на перото в общия износ) в развитието на дейности в перата „Авторски и лицензионни възнаграждения“, „Застрахователни услуги“ и „Други бизнес услуги“.

6. Обвързване на сравнителните предимства с конкурентните позиции и ключовите компетентности на българските фирми и икономика

Водещо изискване на стратегическата конкурентоспособност на икономическите субекти е разглеждането на техните конкурентни предимства по Портър с ресурсния потенциал и средствата, които им позволяват да добият и развият конкурентната си позиция. Ресурсните възможности в крайна сметка се свеждат до ключовите компетентности на фирмите, които според класиците в стратегическото управление Г. Хамел и С. К. Прахалад включват: а) колективни знания и умения (многофункционални и на много равнища); б) сложни многокомпонентни технологии, в. т.ч. навици и опит (hard и soft); в) способности за разпространяване на създаваните крайни продукти, ключови продукти и права върху интелектуална собственост включително извън границите на традиционния бизнес и географските граници (Hamel, Prahalad, 1996). Потенциалът на нагаждането (усвояването) на ресурсите и развитието на конкурентните позиции е своеобразен елемент на ключовите компетентности. Общият потенциал (потенциална енергия) на дадена фирма или индустрия на практика е следствие от целия кръг от разнообразни обстоятелства, които на базата на стратегически решения се насочват чрез подходящ за ситуацията ход на събитията към получаване на висока и устойчива ефективност (Георгиев, 2017).

До какви изводи ни водят изложените факти за сравнителните предимства на страната, ако изхождаме от установените от Теорията на конкуренцията виждания за ключовите компетентности и стратегическото конкуриране? Първо, видно е, че България продължава да се специализира в стоки с ниска и средна степен на обработка, или в стоки, където конкуренцията е неценова (напр. Пътувания). В резултат на тази специализация нашата икономика се разминава със специализацията на Европейския съюз. Прави впечатление, че много от областите, в които страната разполага с РСП, не са приоритетни за ИСИС, докато при тези, които са посочени като приоритетни, няма данни за резултатни инвестиции в развитието на ключовите компетентности и подобрене на сравнителните предимства.

Трябва нарочно да се отбележи, че износът на компютърните и информационни технологии е отбелязал впечатляващ ръст като дял от общия износ на страната, но това се е случило в предния програмен период, между 2007 и 2013 г. На пръв поглед изглежда, че когато делът на износа на тези услуги е достигнал дела им за ЕС изобщо, той е спрял повишението си. Това не означава, че страната няма потенциал за развитие в тази област, но предполага поне в краткосрочен период делът на износа на тези продукти да е сравним с относителния дял на износа от ЕС. Тоест най-вероятно е, нарастването на приходите от продажба на компютърни и информационни услуги зад граница в близките години да е пропорционално на нарастването на общите приходи от экспорт на услуги на България.

Разсъждавайки върху декларираното желание от авторите на ИСИС да се развива **мехатрониката** няма как да не отбележим липсата както на специализация в производството на машини и машинни детайли и компоненти, така и в автоматизацията и производството на електронни компоненти и детайли. По отношение на чистите технологии, и конкретно на заявления от авторите на ИСИС приоритет за производство на електромобили, горивни клетки и водородни технологии, се наблюдава повишена активност в износа на електрически машини и апарати и електроуреди, без да се наблюдават РСП. Възможно е, засиленият прилив на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в областта на автомобилните електрически компоненти да е отговорен за ръста на износа на електрически машини, апарати и електроматериали и да е следствие от създаването на ИСИС, но остава въпросът, защо ефектът на стратегията за специализация е толкова ограничен.

Декларираната тематична област **„Индустрия за здравословен живот и биотехнологии“** е доста общо формулирана, като тук влизат различни технологии в селското стопанство, хранително-вкусовата индустрия, медицината, лечебният туризъм, нанотехнологии, биотехнологии, устойчиво използване на ресурсите и зелена икономика. Това затруднява анализирането на ефекта на ИСИС в тази област. Независимо от всичко, съдейки по перата, в които България има РСП и по-висок относителен дял в износа от относителния дял на същите пера в износа на ЕС изобщо като „Меса и каранти“, „Мляко и млечни продукти“, „Кафе, чай и подправки“, „Житни растения“, „Маслодайни семена и плодове“, „Мазнини и масла от животински или растителен произход“, „Захар и захарни изделия“, „Какао и продукти от какао“, „Хранителни продукти от зеленчуци, плодове“, „Тютюн“, то е ясно, че България има сравнителни предимства в производствата на редица храни и хранителни продукти. От друга страна, пера, в които ЕС като цяло има РСП, докато България няма, каквито са „Естествени лакове и смоли“, „Разни видове хранителни продукти“, „Безалкохолни и алкохолни напитки“, „Органични химични продукти“, „Фармацевтични продукти“, „Сапуни и повърхностно активни органични продукти“, „Кожи“, „Кожени изделия“, „Хартии и картони“, „Вълна и преди“, „Други растителни текстилни влакна“, „Артикули на въжарството“ показват, че българската икономика все още не може да използва ефективно ресурсите, с които разполага, и иновации в тези области биха довели до значително повишаване на производителността ѝ.

Последната тематична област **„Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии“** изглежда прекалено абстрактна, защото смисълът на предлагането изобщо е креацията (създаването) на стоки и услуги. Така формулирана тематичната област звучи повече като игра на думи, а не като посока на развитие на националната икономика. Според авторите на ИСИС към тази група спадат културни и творчески индустрии, компютърни игри и приложения, алтернативен и екстрем туризъм и производство на стоки за тези сфери на туризма. Съдейки по данните за РСП на услугите и на косвени индикатори при търгуемите стоки като пера „Фотографски или кинематографски продукти“, „Произведения на издателства,

на пресата или на останалата графическа промишленост и чертежи“, „Изделия от благородни метали и скъпоценни и полускъпоценни камъни“ и „Произведения на изкуството“, трябва да отбележим, че докато ЕС като цяло притежава РСР в „креативните“ технологии, България може да се похвали единствено с предимства в туризма (пътувания), в информационните услуги – „Компютърни и информационни услуги“ и в „Лични, културни и рекреационни услуги“. Тези съществуващи от предходния програмен период три РСР не представляват убедително доказателство, че в страната се провежда иновационна стратегия в областта на „креативните и рекреативните“ технологии. Приемаме, че трите пера с идентифицирани РСР спадат към индустриите, създаващи средна до висока добавена стойност и това ни дава основание да ги разглеждаме като потенциал за интелигентна специализация, но те далеч не изчерпват тематичната област „Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии“.

Накратко, съдейки по постигнатите до този етап резултати, едва ли е изненада, че иновационната стратегия на България не изпълнява ролята на отправна точка за определяне на приоритетите за ефективност при интелигентната специализация на страната в близките години. Нашето мнение е, че стратегията е изготвена, без да се отчитат особеностите на формиралата се вече икономическа и производствена структура и поради това трудно може да се разглежда като интегрална част от модела на растеж. Пренебрегнат е фактът, че усложняването на продукцията става само когато има съпътстващо нарастване на ключовите компетентности на фирмите и индустриите, в които се специализира дадена страна и на благосъстоянието на населението. Тоест стоките, в чийто износ се специализират богатите страни, по принцип са по-сложни (sophisticated), докато тези, в които се специализират бедните страни, не са, и те съответно имат по-ниска добавена стойност. Или „...Богатите (бедните) страни изнасят такива продукти, които се изнасят и от останалите богати (бедни) страни...“ (Hausmann и др. 2005, стр. 10). Това изисква, иновационната стратегия по-добре да обвързва съществуващата специализация и усилията по развитие на ключовите компетентности на бизнеса. Стимулирането на иновации в хранително-вкусовата и леката промишленост с оглед по-ефективното използване на съществуващите сравнителни предимства в производството на животни и растения чрез усложняване на произвежданите храни и потребителски стоки на база съществуващите органични суровини би имало, в близко бъдеще, със значителна вероятност, по-голям ефект за интелигентната специализация, отколкото финансирането на проекти в областта на роботиката, например, където нашата икономика няма особени традиции и ключови компетентности. Без етапност на приоритетите в средносрочен и дългосрочен план нито една иновационна стратегия не може да изиграе роля на отправна стъпка в повишаване на ефективността и растежа на икономиката.

Горните изводи произтичат от етапа, на който се намира развитието

на конкурентоспособността на българската икономика, потвърждаван от ежегодните анализи на Световния икономически форум (www.weforum.com) във връзка с конкурентоспособността. Това е *етап, обусловен от инвестициите*. Общата му характеристика е свързана със способността на икономиката да абсорбира и прилага чужди технологии и методи за процесите и продуктите, които да заимства от европейските и световните компании – лидери, внасяйки собствени подобрения. По критериите на Форума, а също на изискванията на Стратегията на ОИСР, е естествено на този етап, в средносрочен план, водеща роля да има инвестирането от страна на Държавата и с помощта на Европейските фондове в отрасли със значителен разход на труд, със стандартизирани продукти, със съществени икономии от мащаба, с по-просто обслужване и множество източници на технологии, които лесно се пренасят и усвояват. Става дума за отрасли и индустрии, сравнително зрели, ориентирани към производството на крайни продукти и основни (ключови) компоненти за външните пазари. Изисква се, балансирано да се инвестира и за създаването на стратегически перспективи за уникални ключови компетентности на фирмите в по-далечно бъдеще, и за модернизиране на конкуренцията – фактори, които ще доминират на *етапа, обусловен от иновации*, характерен за развитите и по-богати страни. На този следващ етап подтикът към постоянни иновации в икономиката, уменията те да се правят и симптомите, които определят посоката им, ще идват най-вече от частния сектор и наложилите се в иновационния цикъл университети, изследователски звена и авангардни, „умни“, специализирани инфраструктури.

Сега у нас финансирането на научните изследвания и иновации, свързани непосредствено с тематичните области на ИСИС е концентрирано върху процедурите за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ чрез Оперативна програма "Наука и образование за интелигентен растеж" (ОП НОИР) по „Изграждане и развитие на центрове за компетентности“ и „Изграждане и развитие на центрове за върхови постижения“. До 2020 г. за двата вида центрове са предвидени следните инвестиции: по дейностите в „Мехатроника и чисти технологии“ – 118 млн. лв.; „Информационни и комуникационни технологии и информатика“ – 57 млн. лв.; „Индустрия за здравословен живот и Биотехнологии“ – 118 млн. лв.; „Нови технологии в креативните и рекреативните индустрии“ – 57 млн. лв. Възможна е и допълняемост с други финансови източници. Допустимите целеви групи по процедурите се разглеждат общо като състоящи се от учени, докторанти и студенти от университетите и научните институти, а така също и предприемачи от практиката. Определени очаквания и възможности съществуват и по курсите за грантово финансиране на бенефициенти по Европрограма „Хоризонти 2020“, Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ (ОПИК), Националния фонд „Научни изследвания“ и Националния иновационен фонд. Към момента липсват факти и информация за целева усвоеност

на предвижданите инвестиции по конкретните приоритетни области за ин-телигентна специализация.

7. Заключение

За икономическата наука ефективността и времето са основните ценности, които следва да бъдат в центъра на вниманието при сравняване на различни модели и политики за развитие на страната. Направеният анализ потвърждава, че проблемът по превръщането на насочваните публични ресурси за интелигентна специализация от инструмент на субсидиране в инструмент за стратегическо регулиране и целеполагане е базов за националната политика за конкурентоспособност и ефективност. Като водещи по отношение на общата рамка и условията за инвестиране от Европейските фондове и Държавата за приоритетните области от ИСИС се очертават въпросите, от една страна, за активността на участие на предприемачите и фирмите извън групите от организации за научни изследвания и иновации в процеса на формиране на различните полета на конкуренция за ключови компетентности, а от друга – за липсата на прозрачна и основана на резултати система за оценка и финансиране на научноизследователските дейности в условията на силно фрагментирания сбор от университети, висши училища и институти в страната.

Ясно е, че за да се постигне интелигентна специализация, е необходимо изграждането на институти и разработването на системни механизми за стимулиране на комбинацията между усъвършенстване на потребителско търсене и създаване на висока добавена стойност в индустрията и научните изследвания и висшето образование при формулирани конкретни цели за повишаване конкурентоспособността и ефективността на българската икономика. Това засега не е направено. Оставащият кратък срок и множеството недостатъци на Иновационната стратегия на България не дават надежди, че с нейна помощ ще бъдат постигнати поставените в стратегията „Европа 2020“ цели.

Конкретните препоръки по отношение на интелигентната специализация са в посока съобразяване на приоритетните области със съществуващата структура и особености на българската икономика. Това, което със сигурност знаем, е, че страната е надарена с достатъчно ресурси, които могат да се трансформират в редица стоки и услуги, за които има платежоспособно търсене както на вътрешния, така и на международния пазар. България, например, е производител на живи животни, житни растения, маслодайни семена, дървен материал, вълна, метални руди и др., но индустриите, които добавят стойност чрез преработката на тези ресурси, не се развиват и в резултат страната е техен нетен износител. Това е нещо, което не се забелязва в структурата на икономиката на Европейския съюз изобщо. Голяма част от нашите ресурси могат не само да са суровина за

огромно разнообразие от потребителски стоки и услуги в индустрии като хранително-вкусовата, текстилната и производството на кожени изделия, но и да дадат тласък на дейности в маркетинга, транспорта, химическата промишленост, машиностроенето, промишленото строителство, развойната дейност и т.н. Особено, ако това се съчетае и с развитието на съответни средносрочни и дългосрочни (стратегически) компетентности на човешкия ни капитал.

Изобщо, по-вероятно е проследяването и подпомагането на слаби и липсващи звена от подобни производствени вериги, започващи с изобилните суровини, с които страната разполага, да даде по-ефективен първоначален тласък по отношение на иновационната активност, отколкото използването на административни мерки в опит за реструктуриране на икономиката чрез създаване и финансиране на агломерации в дейности, в които страната не е специализирана и няма проявени „бизнес гени“ и конкурентни позиции. Оттук следва, че най-логичната стъпка за изясняване потенциала на икономиката за интелигентна специализация не е създаването на метод за идентифициране на иновативни индустрии по неясни показатели, а използването на метод за идентифициране на възможни потребители на иновации, който да съчетава, от една страна, анализ на съществуващите производствени вериги в страната от гледна точка на достъпност на технологии за подобрене на производствената им ефективност, а от друга, да идентифицира платежоспособното търсене на продуктите на тези производства, включително култивирането на потребителски предпочитания на вътрешния и международния пазар.

България е в уникалната позиция да съществува в гравитационна близост и да има неограничен достъп до пазари с богати и многобройни потребители, като същевременно притежава ресурсна надареност и заради свободното движение на хора, капитали и идеи в рамките на ЕС може да разчита на сравнително изобилие на труд, на капитал и на достъп до съвременни технологии. Това са предпоставки, с каквито страните, търсещи стимул за икономическия си растеж, рядко разполагат и една наистина интелигентна стратегия трябва да започне именно от тази отправна точка. За съжаление, както и опитът с ИСИС го доказва, предпоставките невинаги се оползотворяват ефективно.

Използвани източници

Георгиев, Р. (2017). Конкуренция и фирмена ефективност. изд. МВБУ, София.

Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г., Вариант 11.07.2017, свален от https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/ris3_final_11_july_2017_bg.pdf

- Directorate-General for Research and Innovation (2011), Innovation Union Competitiveness report, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Hamel, G. & Prahalad C. K. (1996), *Competing for the Future*, Boston, Mass: Harvard Business School Press.
- Hausmann, R., Hwang, J. & Rodrik, D. (2005), What you export matters, National Bureau of Economic Research, Working Paper 11905, doi: 10.3386/w11905.
- OECD/IDRC (2010), *Innovation and the Development Agenda*, OECD Publishing, Paris. DOI: 10.1787/9789264088924-en.
- OECD (2010), *Measuring Innovation: A New Perspective*, OECD Publishing, Paris. DOI: 10.1787/9789264059474-en.
- Lall, S., Weiss, J., & Zhang, J. K. (2006). The “sophistication” of exports: A new trade measure, *World Development*, 34 (2), стр. 222-237, DOI: 10.1016/j.worlddev.2005.09.002.
- Lederman, D. Maloney, W. (2012). Does what you export matter? In search of empirical guidance for industrial policies, Latin American development forum, Washington, DC: World Bank Group. DOI: 10.1596/978-0-8213-8491-6.
- OECD (2015), *The Innovation Imperative: Contributing to Productivity, Growth and Well-Being*, OECD Publishing, Paris. DOI: 10.1787/9789264239814-en.
- OECD (2010), *The OECD Innovation Strategy: Getting a Head Start on Tomorrow*, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264083479-en>.
- Световен икономически форум – www.weforum.org

Приложение №1 РСР на търгуеми стоки и относителни дялове на отделните позиции в общия обем на износа

Позиция	Описание в Хармонизираната система	Разкрито сравнително предимство							Тегло в общата търговия						
		България				EU 27			България				EU 27		
		2007	2013	2015	2016	2007	2013	2015	2007	2013	2015	2016	2007	2013	2015
1	Живи животни	1.50	0.71	0.82	1.34	0.69	0.89	1.06	0.17%	0.08%	0.10%	0.17%	0.08%	0.08%	0.13%
2	Меса и карантии, годни за консумация	1.56	0.96	0.93	1.06	0.49	0.70	0.65	0.90%	0.64%	0.65%	0.76%	0.28%	0.29%	0.46%
3	Риби и ракообразни, мекотели и други водни безгръбначни	0.20	0.20	0.18	0.17	0.35	0.36	0.33	0.10%	0.11%	0.11%	0.12%	0.17%	0.17%	0.20%
4	Мляко и млечни продукти; птичи яйца; естествен мед; продукти от животински произход, годни за консумация, неупоменати, нито включени другаде	1.24	1.57	1.73	1.57	1.08	1.12	1.18	0.56%	0.79%	0.81%	0.71%	0.49%	0.48%	0.55%
5	Други продукти от животински произход, неупоменати, нито включени другаде	0.52	0.41	0.48	0.52	0.86	0.91	0.95	0.02%	0.02%	0.03%	0.03%	0.04%	0.04%	0.05%
6	Живи растения и цветарски продукти	0.16	0.27	0.25	0.35	1.06	1.01	0.99	0.02%	0.03%	0.03%	0.04%	0.13%	0.13%	0.11%
7	Зеленчуци, растения, корени и грудки, годни за консумация	1.01	0.76	0.76	0.83	0.45	0.50	0.39	0.33%	0.26%	0.31%	0.36%	0.14%	0.14%	0.16%

8	Плодове, годни за консумация; цитрусови или пъпешови кори	0.75	0.78	0.71	0.63	0.40	0.44	0.31	0.33%	0.40%	0.44%	0.43%	0.18%	0.17%	0.19%
9	Кафе, чай, мате и подправки	0.69	1.14	1.31	1.38	0.42	0.41	0.36	0.13%	0.26%	0.37%	0.40%	0.08%	0.08%	0.10%
10	Житни растения	1.52	8.07	5.87	7.35	0.42	0.63	0.74	0.81%	5.35%	3.78%	4.26%	0.22%	0.14%	0.47%
11	Мелничарски продукти; малц; скорбяла и нишесте; инулин; Пшеничен глутен	0.93	2.83	1.80	1.62	1.55	1.32	1.36	0.09%	0.29%	0.20%	0.18%	0.14%	0.14%	0.15%
12	Маслодайни семена и плодове; разни видове семена, семена за посев и плодове; индустриални или медицински растения; слама и фуражи	3.77	6.37	4.45	5.06	0.34	0.21	0.23	1.19%	3.42%	2.37%	2.82%	0.11%	0.06%	0.13%
13	Естествени лакове, клейове, смоли и други растителни сокове и екстракти	0.12	0.12	0.28	0.22	2.24	1.14	1.52	0.00%	0.01%	0.01%	0.01%	0.06%	0.06%	0.06%
14	Материали за сплитане и други продукти от растителен произход, неупоменати, нито включени другаде	0.17	0.54	0.69	0.48	0.71	0.18	0.13	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%

15	Мазнини и масла от животински или растителен произход; продукти от тяхното разпадане; обработени мазнини за хранителни цели; восъци от животински или растителен произход	0.63	1.79	2.04	2.03	0.47	0.53	0.54	0.28%	0.93%	1.06%	1.07%	0.21%	0.20%	0.28%
16	Продукти от месо, риби или ракообразни, мекотели или други водни безгръбначни	0.28	0.60	0.83	1.02	0.34	0.36	0.31	0.07%	0.16%	0.22%	0.29%	0.08%	0.08%	0.08%
17	Захар и захарни изделия	1.37	1.65	1.42	1.30	0.58	0.43	0.52	0.30%	0.44%	0.35%	0.36%	0.13%	0.12%	0.13%
18	Какао и продукти от какао	0.57	1.54	2.41	2.47	0.92	1.05	0.98	0.11%	0.36%	0.65%	0.66%	0.19%	0.18%	0.27%
19	Хранителни продукти, приготвени на базата на житни растения, брашна, скорбяла, нишесте или мляко; тестени сладкарски изделия	2.30	2.22	2.37	2.16	1.19	1.43	1.48	0.65%	0.77%	0.92%	0.91%	0.34%	0.33%	0.58%

20	Хранителни продукти от зеленчуци, плодове или други части от растения	1.64	1.40	1.48	1.41	0.70	0.76	0.75	0.54%	0.45%	0.52%	0.53%	0.23%	0.23%	0.26%
21	Разни видове хранителни продукти	0.56	0.72	0.85	0.84	1.45	1.26	1.12	0.16%	0.24%	0.32%	0.35%	0.41%	0.41%	0.43%
22	Безалкохолни и алкохолни напитки и видове оцет	1.39	0.94	0.81	0.77	2.34	2.40	2.35	0.83%	0.57%	0.52%	0.52%	1.39%	1.40%	1.51%
23	Остатъци и отпадъци от хранителната промишленост; пригответени храни за животни	1.09	2.01	2.06	1.87	0.53	0.52	0.56	0.32%	0.86%	0.91%	0.81%	0.16%	0.15%	0.24%
24	Тютюн и обработени заместители на тютюна	4.53	7.22	5.95	5.30	1.19	1.32	1.26	0.99%	1.72%	1.45%	1.33%	0.26%	0.24%	0.31%
25	Сол; сяра; пръст и камъни; гипс, вар и цимент	1.95	1.55	1.70	1.89	0.79	0.90	0.87	0.47%	0.36%	0.43%	0.44%	0.19%	0.19%	0.22%
26	Руди, шлаки и пепел	1.68	2.02	2.26	2.24	0.15	0.10	0.13	1.45%	2.51%	2.07%	2.16%	0.13%	0.11%	0.12%
27	Минерални горива, минерални масла и продукти от тяхната дестилация; битуминозни материали; минерални восъци	1.13	0.93	1.07	1.06	0.44	0.46	0.61	14.71%	14.73%	10.62%	9.22%	5.68%	5.62%	6.08%

28	Неорганични химични продукти; неорганични или органични съединения на благородни метали, на радиоактивни елементи, на редкоземни метали или на изотопи	1.87	1.44	1.67	1.66	1.41	0.91	1.01	1.31%	0.94%	1.10%	1.00%	0.99%	0.99%	0.66%
29	Органични химични продукти	0.64	0.13	0.16	0.13	1.48	1.22	1.41	1.60%	0.32%	0.36%	0.29%	3.71%	3.75%	3.18%
30	Фармацевтични продукти	0.55	1.15	1.14	0.99	2.15	2.36	2.47	1.40%	3.01%	3.48%	3.16%	5.43%	5.43%	7.59%
31	Торове	2.29	2.25	2.65	3.02	0.85	0.66	0.60	0.68%	0.77%	1.02%	0.93%	0.25%	0.25%	0.23%
32	Дъбилни или багрилни екстракти; танини и техните производни; пигменти и други багрилни вещества; бои и лакове; китове; мастила	0.24	0.25	0.28	0.22	1.58	1.51	1.41	0.11%	0.11%	0.13%	0.10%	0.75%	0.75%	0.64%
33	Етерични масла и резиноиди; готови парфюмерийни или тоалетни продукти и козметични препарати	0.99	1.24	1.43	1.45	2.08	2.04	1.97	0.56%	0.75%	0.97%	1.08%	1.18%	1.18%	1.35%

34	Сапуни, повърхностно активни органични продукти, препарати за пране, смазочни препарати, изкуствени восъци, восъчни препарати, препарати за лъскане или почистване, свещи и подобни артикули, паста за моделиране, „зъболекарски восъци“ и състави за зъболекарството на базата на гипс	0.52	0.86	0.82	0.85	1.26	1.29	1.23	0.15%	0.26%	0.27%	0.29%	0.37%	0.37%	0.41%
35	Белтъчни вещества; продукти на базата на модифицирани скорбяла или нишесте; лепила; ензими	0.91	1.80	1.90	1.71	1.68	1.60	1.67	0.13%	0.27%	0.32%	0.28%	0.24%	0.24%	0.28%
36	Барути и експлозиви; пиротехнически артикули; кибрити; пирофорни сплави; възпламенителни материали	0.96	0.85	0.62	0.51	1.51	1.18	1.31	0.02%	0.02%	0.02%	0.01%	0.03%	0.03%	0.04%

37	Фотографски или кинематографски продукти	2.82	0.14	0.07	0.07	1.01	1.03	0.86	0.42%	0.01%	0.01%	0.01%	0.15%	0.16%	0.08%
38	Различни видове продукти на химическата промишленост	0.12	0.26	0.45	1.22	1.43	1.36	1.34	0.11%	0.26%	0.47%	1.34%	1.32%	1.32%	1.40%
39	Пластмаси и пластмасови изделия	0.70	0.78	0.85	0.82	0.93	0.88	0.85	2.29%	2.49%	2.88%	2.84%	3.06%	3.06%	2.87%
40	Каучук и каучукови изделия	0.68	0.71	0.98	1.07	0.77	0.79	0.82	0.69%	0.79%	1.01%	1.12%	0.79%	0.79%	0.85%
41	Кожи (различни от кожухарските)	0.65	0.55	0.63	0.57	1.03	1.13	1.07	0.15%	0.10%	0.11%	0.09%	0.24%	0.24%	0.19%
42	Кожени изделия; седларски или сарашки артикули; пътнически артикули, ръчни чанти и други подобни; изделия от черва	0.91	0.48	0.54	0.54	1.22	1.32	1.21	0.30%	0.19%	0.25%	0.25%	0.40%	0.40%	0.55%
43	Кожухарски кожи и облекла от тях; изкуствени кожухарски кожи	0.37	0.12	0.07	0.23	2.15	2.49	2.21	0.02%	0.01%	0.00%	0.01%	0.10%	0.10%	0.15%
44	Дървен материал и изделия от дървен материал; дървени въглища	1.67	1.84	1.86	1.52	0.81	0.96	0.86	1.50%	1.23%	1.37%	1.21%	0.73%	0.73%	0.63%
45	Корк и коркови изделия	0.21	0.23	0.22	0.28	2.41	2.74	2.73	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.03%	0.04%	0.03%

46	Тръстикови или кошничарски изделия	0.11	0.09	0.10	0.06	0.13	0.16	0.13	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%
47	Дървесна маса или маса от други влакнести целулозни материали; хартия или картон за рециклиране (отпадъци и остатъци)	0.57	1.04	0.94	0.93	0.72	0.78	0.73	0.16%	0.25%	0.25%	0.25%	0.20%	0.19%	0.19%
48	Хартии и картони; изделия от целулозна маса, от хартия или от картон	0.59	0.87	0.97	0.99	1.28	1.24	1.13	0.73%	0.80%	0.94%	0.98%	1.56%	1.57%	1.09%
49	Произведения на издателства, на пресата или на останалата графическа промишленост; ръкописни или машинописни текстове и чертежи	0.31	0.41	0.67	0.63	1.39	1.35	1.40	0.10%	0.10%	0.16%	0.15%	0.46%	0.46%	0.33%
50	Естествена коприна	0.53	0.49	0.52	0.62	0.74	0.76	0.71	0.01%	0.01%	0.01%	0.01%	0.02%	0.02%	0.01%
51	Вълна, фини и груби животински косми; прежди и тъкани от конски косми	7.36	5.40	6.06	5.62	1.13	1.04	1.03	0.81%	0.42%	0.49%	0.45%	0.12%	0.13%	0.08%
52	Памук	0.64	0.35	0.46	0.49	0.61	0.38	0.36	0.23%	0.13%	0.15%	0.16%	0.22%	0.22%	0.12%

53	Други растителни текстилни влакна; хартиена прежда и тъкани от хартиена прежда	1.01	0.43	0.38	0.34	1.37	1.17	1.19	0.03%	0.01%	0.01%	0.01%	0.04%	0.04%	0.03%
54	Синтетични или изкуствени нишки	1.08	0.58	0.59	0.85	0.68	0.49	0.49	0.34%	0.16%	0.17%	0.24%	0.21%	0.22%	0.14%
55	Щапелни синтетични или изкуствени влакна	2.83	1.99	1.93	2.05	0.89	0.73	0.68	0.68%	0.44%	0.47%	0.48%	0.21%	0.21%	0.16%
56	Вати, филцове и нетъкани текстилни материали; специални прежди; канапи, въжета и дебели въжета; артикули на въжарството	0.47	0.88	1.07	1.25	1.22	1.13	1.07	0.06%	0.11%	0.16%	0.19%	0.16%	0.16%	0.16%
57	Килими и други подови настилки от текстилни материали	0.63	0.68	0.81	0.69	0.83	0.69	0.62	0.06%	0.06%	0.07%	0.06%	0.08%	0.08%	0.06%
58	Специални тъкани; тъфтинг изделия; дантели; гоблени; пасмантерия; бродерии	0.26	0.41	0.54	0.60	0.72	0.67	0.58	0.03%	0.03%	0.04%	0.05%	0.07%	0.07%	0.04%

59	Импрегнирани, промазани, покрити или ламинирани тъкани; технически артикули от текстилни материали	0.07	0.10	0.17	0.17	1.12	0.94	0.89	0.01%	0.01%	0.03%	0.03%	0.16%	0.16%	0.13%
60	Трикотажни платове	2.03	0.60	0.61	0.57	0.55	0.45	0.38	0.36%	0.11%	0.12%	0.12%	0.10%	0.10%	0.08%
61	Облекла и допълнения за облекла, трикотажни или плетени	3.63	2.26	1.95	2.21	0.30	0.32	0.30	4.58%	2.76%	2.64%	2.81%	0.37%	0.38%	0.40%
62	Облекла и допълнения за облекла, различни от трикотажните или плетените	5.04	3.18	2.61	2.87	0.64	0.68	0.57	6.28%	3.46%	3.51%	3.63%	0.80%	0.81%	0.76%
63	Други конфекционирани текстилни артикули; асортименти; парцали и употребявани облекла и текстилни артикули	1.25	1.15	0.92	0.96	0.53	0.52	0.47	0.37%	0.38%	0.35%	0.36%	0.16%	0.16%	0.18%
64	Обувки, гети и подобни артикули; части за тях	2.19	1.29	1.11	1.04	0.70	0.66	0.55	1.33%	0.89%	0.92%	0.86%	0.43%	0.43%	0.45%
65	Шапки и части за шапки	0.40	0.34	0.29	0.31	0.61	0.54	0.46	0.02%	0.02%	0.02%	0.02%	0.02%	0.02%	0.02%
66	Чадъри, сенници, слънчобрани, бастуни, бастуни-столове,	1.23	0.68	0.52	0.53	0.24	0.20	0.17	0.02%	0.01%	0.01%	0.01%	0.00%	0.00%	0.00%

	камшици, бичове, и техните части														
67	Апретирани пера и пух и артикули от пера и пух; изкуствени цветя; изделия от коси	0.00	0.22	0.10	0.14	0.18	0.11	0.07	0.00%	0.01%	0.01%	0.01%	0.00%	0.00%	0.00%
68	Изделия от камъни, гипс, цимент, азбест, слюда или аналогични материали	0.75	0.96	1.00	1.19	1.27	1.28	1.11	0.21%	0.25%	0.31%	0.37%	0.36%	0.36%	0.34%
69	Керамични продукти	2.19	2.39	1.94	2.15	1.69	1.40	1.07	0.62%	0.64%	0.68%	0.68%	0.48%	0.48%	0.37%
70	Стъкло и изделия от стъкло	3.11	2.91	3.62	3.68	1.15	0.90	0.84	1.36%	1.15%	1.52%	1.62%	0.50%	0.50%	0.35%
71	Естествени или култивирани перли, скъпоценни или полускъпоценни камъни, благородни метали, плакета или дублета от благородни метали и изделия от тези материали; бижутерийна имитация; монети	0.25	0.09	0.07	0.07	1.25	1.34	1.14	0.53%	0.41%	0.25%	0.29%	2.69%	2.70%	4.32%
72	Чугун, желязо и стомана	2.42	1.38	0.89	0.91	0.75	0.84	0.73	7.50%	2.78%	1.77%	1.70%	2.31%	2.36%	1.46%
73	Изделия от чугун, желязо или стомана	1.03	0.99	1.06	1.23	1.26	1.25	1.10	1.94%	1.63%	1.84%	2.03%	2.37%	2.38%	1.90%
74	Мед и изделия от мед	9.21	12.02	11.76	9.27	0.56	0.64	0.61	10.02%	10.17%	8.88%	6.45%	0.61%	0.54%	0.46%

75	Никел и изделия от никел	0.00	0.28	0.02	0.01	1.55	0.73	0.76	0.00%	0.04%	0.00%	0.00%	0.52%	0.52%	0.11%
76	Алуминий и изделия от алуминий	1.61	1.42	1.43	1.33	0.65	0.68	0.62	1.84%	1.21%	1.42%	1.33%	0.74%	0.74%	0.62%
78	Олово и изделия от олово	19.13	14.90	15.57	13.76	0.20	0.49	0.48	0.98%	0.58%	0.62%	0.59%	0.01%	0.01%	0.02%
79	Цинк и изделия от цинк	11.13	7.42	7.10	7.09	0.53	0.76	0.61	1.79%	0.52%	0.62%	0.62%	0.08%	0.10%	0.05%
80	Калай и изделия от калай	0.00	0.03	0.04	0.02	0.36	0.20	0.29	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.01%	0.01%	0.01%
81	Други неблагородни метали; металокерамики; изделия от тези материали	0.49	0.45	0.44	0.44	1.07	1.07	1.09	0.06%	0.04%	0.04%	0.04%	0.14%	0.14%	0.10%
82	Инструменти и сечива, ножарски артикули и прибори за хранене от неблагородни метали; части за тези артикули от неблагородни метали	0.51	0.40	0.40	0.38	1.34	1.25	1.11	0.18%	0.14%	0.15%	0.15%	0.47%	0.48%	0.42%
83	Различни изделия от неблагородни метали	0.68	0.86	1.05	1.23	1.13	1.15	0.96	0.25%	0.29%	0.42%	0.49%	0.42%	0.42%	0.38%
84	Ядрени реактори, котли, машини, апарати и механизми; части за	0.57	0.65	0.67	0.66	1.46	1.58	1.42	7.49%	7.24%	7.93%	7.98%	19.28%	19.36%	16.84%

	тези машини или апарати														
85	Електрически машини и апарати, електро-материали и техните части; апарати за записване или възпроизвеждане на звук, апарати за записване или възпроизвеждане на телевизионен образ и звук и части и принадлежности за тези апарати	0.42	0.64	0.69	0.66	0.78	0.66	0.57	5.54%	7.87%	9.74%	9.70%	10.33%	10.32%	8.07%
86	Превозни средства и оборудване за железопътни или подобни линии и техните части; механични сигнализационни устройства (включително електромеханичните) за комуникационни пътища	2.02	1.65	1.45	1.48	1.09	1.37	1.04	0.48%	0.33%	0.34%	0.31%	0.26%	0.26%	0.24%
87	Автомобилни превозни средства, трактори, мотоциклети и ве-	0.08	0.32	0.34	0.35	1.12	1.49	1.36	0.74%	2.35%	2.76%	2.99%	9.75%	9.78%	11.08%

	лосипеди и други сухопътни превозни средства, техните части и принадлежности															
88	Въздухоплаване и космонавтика	0.07	0.07	0.02	0.01	2.19	2.21	1.92	0.09%	0.12%	0.04%	0.03%	2.96%	2.98%	3.94%	
89	Морско или речно корабоплаване	0.88	0.02	0.04	0.08	1.66	0.99	1.24	0.68%	0.02%	0.03%	0.07%	1.28%	1.30%	0.99%	
90	Оптични, фотографски или кинематографски, измерителни, контролиращи или прецизиращи инструменти и апарати; медико-хирургически инструменти и апарати; части и принадлежности за тези инструменти или апарати	0.45	0.32	0.33	0.36	1.40	1.46	1.41	1.30%	0.98%	1.11%	1.22%	4.08%	4.10%	4.68%	
91	Часовникарски изделия	0.04	0.21	0.20	0.20	0.64	0.74	0.71	0.01%	0.06%	0.07%	0.06%	0.15%	0.15%	0.24%	
92	Музикални инструменти; части и принадлежности за тези инструменти	0.27	0.26	0.35	0.36	0.93	0.89	0.84	0.01%	0.01%	0.01%	0.01%	0.04%	0.04%	0.03%	

93	Оръжия, муниции и техните части и принадлежности	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.85	2.89	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.00%	0.29%
94	Мебели; медицинска и хирургическа мебелировка; спални артикули и други подобни; осветителни тела, неупоменати, нито включени другаде; рекламни лампи, светлинни надписи, светлинни указателни табели и подобни артикули; сглобяеми конструкции	1.43	1.48	1.57	1.67	1.03	0.96	0.82	1.70%	1.80%	2.31%	2.48%	1.23%	1.23%	1.20%
95	Играчки, игри, артикули за забавление или за спорт; техните части и принадлежности	0.64	1.30	1.57	1.72	0.46	0.52	0.44	0.40%	0.61%	0.90%	1.04%	0.28%	0.28%	0.25%
96	Разни видове изделия	0.44	0.76	0.64	0.56	0.96	0.90	0.79	0.08%	0.19%	0.19%	0.18%	0.17%	0.17%	0.23%
97	Произведения на изкуството, предмети за колекции или антични предмети	0.03	0.04	0.04	2.89	2.38	2.70	2.70	0.00%	0.01%	0.01%	0.01%	0.36%	0.37%	0.48%
99	Неуточнени по вид стоки	0.35	1.03	1.43	0.63	0.49	0.66	0.66	0.99%	1.09%	2.54%	3.72%	1.38%	1.38%	1.64%

Приложение №2 РСП на търгуеми услуги и относителни дялове на отделните позиции в общия обем на износа

	Разкрити сравнителни предимства						Тегло в общата търговия с услуги					
	България			EU 25			България			EU 25		
	2007	2013	2015	2007	2013	2015	2007	2013	2015	2007	2013	2015
Транспорт	1.03	1.08	1.22	1.08	1.01	0.98	23.22%	22.25%	22.82%	24.50%	20.85%	18.36%
Пътувания	2.31	2.00	1.65	0.63	0.60	0.57	54.50%	51.65%	41.96%	14.89%	15.41%	14.38%
Комуникации	1.10	0.55	1.09	0.87	1.56	1.52	2.51%	0.96%	1.69%	2.00%	2.72%	2.33%
Строителство	1.56	0.23	0.20	1.26	0.90	0.83	4.01%	0.50%	0.40%	3.24%	1.93%	1.70%
Застрахователни услуги	0.33	0.67	1.00	1.28	1.38	1.20	0.74%	2.17%	2.76%	2.88%	4.45%	3.32%
Финансови услуги	0.06	0.23	0.24	1.19	2.08	1.86	0.50%	0.99%	1.17%	10.69%	9.07%	8.98%
Компютърни и информационни услуги	0.37	1.29	1.25	1.07	1.37	1.41	1.80%	9.41%	9.90%	5.16%	9.99%	11.12%
Авторски и лицензионни възнаграждения	0.03	0.06	0.09	0.92	0.90	1.07	0.16%	0.36%	0.66%	5.40%	5.85%	7.78%
Други бизнес услуги	0.46	0.38	0.63	1.18	1.06	1.11	11.29%	9.83%	17.18%	28.63%	27.30%	30.05%
Лични, културни и рекреационни услуги	1.57	1.78	1.62	1.23	1.15	1.15	1.21%	1.79%	1.41%	0.95%	1.16%	1.00%
Услуги от правителството	0.02	0.06	0.04	0.88	0.82	0.68	0.04%	0.09%	0.05%	1.67%	1.28%	0.97%

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
Университет за национално и световно
стопанство – София
Икономически университет – Варна
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Нов български университет – София

ИКОНОМИКА 21

Междууниверситетско списание
Година VIII, книга 1, 2018

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

- Проф. д-р Нина Котева, гл. ас. д-р Емилия Соколова,
гл. ас. д-р Десислава Тотева – Институт по аграрна
икономика, София**
Методологически и методически въпроси на икономическата устойчивост
на земеделието и земеделските стопанства3
- Д-р Никола Гущеров**
Моделиране на потребителското поведение на пазара
на електроенергия29
- Проф. д-р и.н. Румен Георгиев, гл. ас. д-р Милен Велушев –
Стопански факултет, СУ „Св. Климент Охридски“,
Международно висше бизнес училище**
Иновационната стратегия и конкурентните позиции
на българската икономика50
- Доц. д-р Стефан Симеонов, докторант Теодор Тодоров – Стопанска
академия „Д. А. Ценов“, Свищов**
Формиране на инвестиционен профил за акции, търгувани
на Българската фондова борса за периода август 2016 – декември 201785

ИКОНОМИКА 21

МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

Редакционен съвет

Главен редактор – проф. д-р Иван Върбанов – СА „Д. А. Ценов”, Свищов
Заместник главен редактор – проф. д-р ик.н. Румен Георгиев –
СУ „Св. Климент Охридски”, София
Проф. д-р ик.н. Нено Павлов – МВБУ, Ботевград
Проф. д-р ик.н. Бойко Атанасов – ИУ, Варна
Проф. д-р Йото Йотов – Университет „Дрексел”, Филадельфия, САЩ
Проф. д-р Клаус-Дитмар Хаазе – Университет Пасау, Германия
Проф. д-р Симеон Желев – УНСС, София
Проф. д-р Васил Цанов – ИИ, София
Проф. д-р Людмил Георгиев – НБУ, София
Проф. д-р Марияна Божинова – СА „Д. А. Ценов”, Свищов
Доц. д-р Григорий Вазов – ВУЗФ, София

Екип за техническо обслужване

Стилов редактор – Анка Танева
Превод на английски език – ст. преп. Даниела Стоилова
Стилов редактор на английски език – преп. Роузмари Папуърт
Технически секретар – Ралица Сирашка

Дадено за печат на 23.03.2018 г., излязло от печат на 25.06.2018 г., формат 70x100/16, тираж 70.

© Академично издателство „Ценов”, Свищов, Градево 24

© Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – Свищов

ISSN 1314-3123 (Print)
ISSN 2534-9457 (Online)

ИКОНОМИКА

Година VIII, книга 1, 2018

21

- Формиране на инвестиционен профил за акции, търгувани на Българската фондова борса за периода август 2016 – декември 2017**
- Методологически и методически въпроси на икономическата устойчивост на земеделието и земеделските стопанства**

МЕЖДУУНИВЕРСИТЕТСКО СПИСАНИЕ

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ И АВТОРИТЕ НА СПИСАНИЕ „ИКОНОМИКА 21“

Списание „Икономика 21“ публикува изследователски студии и статии, методологически и методически разработки.

1. Обем:

Студии: минимум - 26 страници; максимум - 40 страници;
Статии: минимум - 12 страници; максимум - 25 страници;
Методологически и методически разработки до 40 страници.

2. Депозирание на материалите:

- на хартиен носител и в електронен вид (по E-mail и/или на CD);

3. Технически характеристики:

- изпълнение Word 2003 (минимум);
- размер на страницата - A4, 29-31 реда и 60-65 знака на ред;
- разстояние между редовете Single;
- шрифт - Times New Roman 12 pt;
- полета - Top - 2.54 cm.; Bottom - 2.54 cm.; Left - 3.17 cm.; Right - 3.17 cm.;
- номерация на страницата - долу вдясно;
- текст под линия - размер 10 pt;
- графики и фигури - Word 2003 или Power Point.

4. Оформление:

- наименование на статията, име на автора, научна степен, научно звание - шрифт Times New Roman, 12 pt, с големи букви Bold - центрирано;
- наименование и адрес на местоработата; телефони за контакти и E-mail;
- резюме на български език в обем до 15 реда; ключови думи - от 3 до 5;
- **JEL** класификация на публикациите с икономически характер (<http://ideas.repec.org/j/index.html>);
- основен текст (изложение);
- таблиците, графиките и фигурите се вграждат софтуерно в текста (да позволяват езикова корекция и превод на английски);
- формулите се създават с Equation Editor;
- списък с цитираната литература, подреден по азбучен ред - на кирилица и на латиница;
- шаблон с технически характеристики и оформление - изтеглете оттук: https://www.uni-svishtov.bg/samagazine/upload/Economics-21-Template_bg.doc

5. Правила за цитиране под линия:

За библиографско цитиране на информационни източници се използва **APA Style**.

Неговите изисквания са поместени тук:

<https://www.uni-svishtov.bg/default.asp?page=page&id=71> и тук: <http://www.apastyle.org/>.

Всеки автор носи отговорност за отстояваните идеи, съдържанието и техническото оформление на своя текст.

6. Контакти:

Главен редактор: тел.: (+359) 631-66-338

Стилов редактор и ПР: тел.: (+359) 631-66-335

E-mail: i.varbanov@uni-svishtov.bg, economics21@uni-svishtov.bg

Адрес: Стопанска академия „Д. А. Ценов“, ул. „Е. Чакъров“ № 2, Свищов, България